

CHRISTIAN FREVEL

Gottesbilder und Menschenbilder: Studien zu Anthropologie und Theologie im Alten Testament.

Neukirchener Theologie, Neukirchen-Vluyn: Vandenhoeck & Ruprecht, 2016,
Pocket, ix + 396 sidor, SEK 660, ISBN: 978-3-7887-2964-6

ANDREAS WAGNER

Menschenverständnis und Gottesverständnis im Alten Testament: Gesammelte Aufsätze 2

Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2017, Pocket, 350 sidor,
SEK 514, ISBN: 978-3-7887-3062-8

Christan Frevel och Andreas Wagner är två ledande namn inom tyskt språkområde när det kommer till forskning om Gamla testamentets antropologi. Det är särskilt just på tyska som denna forskning har varit livaktig, vilket säkert hänför sig till klassikern inom området, Hans Walter Wolffs *Anthropologie des Alten Testaments* (1973). Denna har på många sätt bildat skola, vilket märks på Wagners och Frevels forskning. Ofta tenderar argumentationen att handla om att förkasta eller bekräfta Wolffs utgångspunkter eller slutsatser.

I dessa båda volymer har Wagner och Frevel samlat artiklar och papers som tidigare varit publicerade i olika sammanhang. De utgör på många sätt stimulerande läsning som både bekräftar och ifrågasätter tidigare forskning. En del saker känns alltså igen – så inleder till exempel Wagner sin volym med att fastslå det som hävdats så många gånger tidigare, att antropologin i Gamla testamentet alltid är *teologisk*: människan förstås helt och hållet utifrån sin relation med Gud/JHWH. Hon befinner sig *coram Deo*, inför Gud. Här blir Ps 8, särskilt den femte versen ("Vad är då en människa att du tänker på henne?"), en slags utgångspunkt. Vad som då händer med antropologin i Ester och Höga visan, där Gud/JHWH som bekant inte nämns, vore intressant att veta. Nu spelar dessa texter konsekvent en mycket liten roll i Frevels och Wagners volymer, precis som i annan forskning inom området.

Trots att Frevel och Wagner delar många av utgångspunkterna finns det en viss skillnad i fokus mellan de två volymerna. Frevel systematiser-

ar, på ett tydligare sätt än Wagner, gammaltestamentligt stoff som just *teologi*. När Wagner säger att antropologin i GT alltid är teologisk ser han dessa två på ett principiellt plan som en enhet (det vill säga att antropologin är teologisk och vice versa). Men Frevel, genom att tala *å ena sidan* om antropologi och *å andra sidan* om teologi, reflekterar på ett annat sätt. I artikeln "Die Frage nach dem Menschen" resonerar Frevel till exempel på ett mer allmänt plan kring frågan "Vad är människan?" ("Was ist der Mensch?"). Här för Frevel ett systematisk-teologiskt resonemang utifrån bland andra Karl Rahner – Frevel citerar Rahners sentens "Människan är frågan på vilken inget svar är givet" – och Wolfhart Pannenberg. Den typen av tankefigurer är helt frånvarande hos Wagner. Skillnaden kan kanske uttrycks som att Frevel huvudsakligen är *teologiskt* inriktad, Wagner huvudsakligen *religionshistoriskt*.

Som jag nämnde är både Wagner och Frevel tvungna att förhålla sig till Wolff, *Anthropologie des Alten Testaments* (1973). Den är förstås en stor inspirationskälla, men tenderar också att bli något av en våt filt som lägger sig över allt som skrivs i ämnet. Såväl Wagner som Frevel gör sina försök att kasta av sig filten. Frevel utmanar till exempel idén att *nefesh* skulle beteckna hela människan, den "vitala" människan som helhet. Det har (av Wolff såväl som av andra) sagts att människan är en *nefesh* – inte att hon har en *nefesh* (jfr Gen 2:7). Men som Frevel (i artikeln "Die Frage nach dem Menschen") påpekar finns det ett antal förekomster som inte självklart låter sig inordnas i ett sådant monistiskt synsätt. Tvärtom verkar de peka på en dualistisk förståelse av människan.

Wagner formulerar (i artikeln "Wider die Reduktion des Lebendigen") en mycket skarp kritik av Wolffs idé om fyra antropologiska så kallade "nyckelbegrepp", vilket Wolff i sin tur hade från Werner Schmidt och Arvid Kapelrud. Dessa, *lev* ("hjärta/sinne"), *nefesh* ("själv"), *basar* ("kött"), och *ruach* ("ande"), var enligt Wolff centrala begrepp för antropologin i det gamla Israel. Schmidt och Kapelrud hade inte med *lev*, och därmed var de antropologiska nyckelbegreppen, enligt dem, tre till antalet. Det är ironiskt, menar nu Wagner, att antropologin i GT har framställts i skarpt kontrast mot en "grekisk" eller "helleniserande" (med vilket närmast avses platonsk eller aristotelisk) män-

niskouppfattning; själva tanken bakom tre antropologiska nyckelbegrepp, och urvalet av *nefesh*, *basar* och *ruach*, tycks utgå från just en "helleniserande" trikotomisk föreställning om människan som bestående av ande-själ-kropp. Men detta är inget som följer av de gammaltestamentliga texterna själva. Det finns i själva verket en mängd olika antropologiska begrepp, och frågan är då varför just de ovannämnda har valts? De är heller inte de numerärt mest överlägsna (*basar* förekommer knappt 300 gånger i GT – *panim*, "ansikte", däremot, runt 2000 gånger).

Men Wagner hade kunnat gå längre: varför intressera sig för enskilda lexem över huvudtaget (i ovannämnda artikel, men också i "Das Menschenkonzept des Alten Testaments")? Vad säger de egentligen om en eventuell människosyn i GT? Varför inte ta större tematiska eller hermeneutiska perspektiv? Wagner antyder i och för sig detta när han (i artiklarna "Anthropologie(n) des Alten Testaments im 21. Jahrhundert" och "Mensch (AT)") menar att forskningen behöver komma ifrån fokus på den *explicita* antropologin (vad texterna själva säger) och istället – eller som ett komplement – fokusera på den *implicita* antropologin (vilka föreställningar eller idéer kan sägas ligga bakom texterna och hur relaterar de till det gamla Israels omvärld?).

Frevel uttrycker en tanke, som verkar likna Wagners när han (i artikeln "Alles eine Sache der Auslegung") pläderar för att sökandet efter biblisk antropologi måste innefatta bredare perspektiv. Men för Frevel handlar det om att en sådan antropologi måste vara just *biblisk*, det vill säga – läsa hela Bibeln som en enhet och därefter skriva fram en biblisk teologi som ett slags syntes. Som Frevel själv konstaterar systematiserar inte texterna själv något sådant, vilket har den fördelen att Frevel själv kan påpeka att uppgiften kräver vissa hermeneutiska ramverk. Det är i alla fall bättre än att låtsas som att man inte har några sådana. Frevel är också noga med att påpeka att en biblisk antropologi förutom att vara teologisk också måste vara *historisk*, det vill säga att de bibliska texternas sociala, kulturella och historiska kontext måste understrykas.

Båda volymerna är mycket förtjänstfulla. Problemet är dock att de ibland blir till självrefererande system. Trots nyttig kritik mot flera as-

pekter av Wolffs forskning fortsätter denne att ha ett stort inflytande. Det kan till exempel vara så att Wagner refererar till sig själv, som refererar till Christian Frevel, som refererar till Jürgen van Oorschot, som refererar till Michaela Bauks, som refererar till – Wolff. Hänvisningarna till andra tyskspråkiga verk är överväldigande, vilket förstås beror på att Wolff en gång i tiden skrev på tyska och därmed bildade skola inom just tyskt språkområde. Men fältet borde kunna öppnas upp mer.

Frevels och Wagners böcker utgör aptitliga smakprov från det dignande smörgåsbord som den tyska forskningen kring Gamla testamentets antropologi utgör. Det vore dock trevligt om denna kunde spilla över lite på engelskt, kanske till och med svenskt, språkområde.

Richard Pleijel, Uppsala universitet

JAN C. GERTZ, BERNHARD M. LEVINSON, DALIT ROM-SHILONI
OCH KONRAD SCHMID (RED.)

*The Formation of the Pentateuch: Bridging the Academic
Cultures of Europe, Israel, and North America*

Tübingen: Mohr Siebeck, 2016, Inbunden, xi + 1204 sidor,
SEK 4137, ISBN: 978-3-161-53883-4

Ursprunget till denna digra volym (1200 sidor) är en internationell forskargrupp som träffades under 2012-2013 för att bearbeta frågan om Pentateukens kompositionshistoria. Detta gjordes mot bakgrund av att den konsensus som funnits kring Wellhausens dokumenthypotes försvunnit (sedan länge), och att forskningen verkar sakna möjligheter att föra en diskussion utifrån gemensamma utgångspunkter. Detta är, menar man, ett hinder för forskningens utveckling. I stora drag finns en tydlig konfliktlinje mellan Neo-dokumentarister i Israel och USA och redaktionskritiker i Rolf Rendtorffs efterföljd i Europa. Men andra faktorer påverkar också debatten, som frågor kring möjligheten att hitta kopplingar mellan Bibeln och arkeologi, breddningen av forskningen till att inkludera fler än europeiska protestanter, och nya metoder som berör skrivares vanor och kreativitet, tidigare marginaliserade perioder i judisk historia, samt lingvistisk datering (synkrona metoder får dock inte något